

Joop van Veldhoven leverde de sleutels voor

de overval op het Huis van Bewaring in Arnhem

'Morgen moet ik weer terug'

Historische foto

Ik herinner me eigenlijk alleen maar dat ik ontzettend bang ben geweest. Als je achteraf de verhalen over de overval op het Arnhemse Huis van Bewaring leest, krijg je de indruk dat het helden waren, die overvallers. Maar ik was geen held. Ik was alleen maar bang. En zo er helden bij betrokken waren, dan zijn het die jongens, die het werkelijk gedaan hebben, maar die liggen nu onder de groene zoden."

Na vier uur praten lijkt het opnieuw zondag 11 juni 1944. 't Is net zo'n stralende dag als toen. De angst staat Joop van Veldhoven (59) levensgroot op het gezicht; in zijn wang trekt een spier zich in en een onregelmatige tic samen. Hij kijkt strak voor zich uit, de woorden komen vrij vlot uit zijn mond, maar met een ondertoon van nauwelijks bedwongen emotie.

"Ik was destijds onderwijzer aan de Koepel en „geagreerd", zoals dat ambtelijk heet, aan het Huis van Bewaring. Ik had toegang tot alle oelen.

En kon ook wel het een en ander voor de gevangenen doen. 't Bleef uitkijsken, want de Moffen stopten er ook provocateurs in en niet alle bewakers waren goed."

"Begin mei 1944 komt Bob Scheepstra bij me. Hij is landelijk KP-leider. „Ze hebben Frits. Weet jij waar hij zit?" Frits de Zwerver was de schuilnaam van dr. Slomp, de grote man van het protestante verzet. Als ze hem zouden dwingen te praten..."

"De volgende dag weet ik, dat Frits in cel 51 aan de Wilhelmijnestraat zit. Samen met Herman Kruijthof ook een „zwara" moet de kroesploeg van Bob hem eerst halen. Na een vergeefse poging wordt besloten, dat het op 11 mei zal gebeuren, de vrijdagdag van Mussert, als de Utrechtseweg waar de Gestapo en de SD zitten zo goed als leeg zal zijn, omdat ze allemaal in Muis Sacrum een borreltje gaan drinken op het heil van De Leider."

"Vermomd als politiemensen, die een arrestant komen brengen, dringen een paar man de Koepel binnen.

Slomp en Kruijthof worden direct in een (van de Wehrmacht gestolen) Opel gezet en naar het Hemeldal in Oosterbeek gereden, waar Zwarts een soort hotel-pension houdt en veel verzets-mensen verbijert. Bovendien is het een complete vervalserij daar in het Hemeldal."

"Frits en Herman zitten weer op hun onderduikadressen en de SD krijgt door dat die Frits toch belangrijker is geweest dan ze dachten, want Scheveijnen had grote belangstelling voor hem."

wandelaars nauwelijks aan te kijken".

"Dan zie ik Bob in de verte aankomen. Hij doet verslag. Alles is gelukt.

Zandhaas Bakker heeft maar even tegengestribbeld. Zijn vrouw was maar bang dat we alles zouden leegplunderen. Maar een van de overvallers heeft haar gerustgesteld. Ik heb alleen even de aardappels afgezet, mevrouw, want er wordt vandaag iets later gegeten". Bij het tramstijp op het Velperplein neem ik afscheid van Bob".

"Alles is dus goed gegaan. Ik sjouw de Hommelseweg op. Daar in de buurt woont een klerk van het Huis van Bewaring. Hij is in zijn tuintje bezig.

KWELLING

Als hij me ziet is het eerste wat hij zegt: „Weet u het al? Ze hebben de hals kast opengezet". Ik doe of ik van niets weet. Ook in de tram even later, als ik op weg ben naar huis.

De hele stad praat erover. De hele stad staat op zijn kop. In de tram worden de persoonsbewijzen al gecontroleerd."

"Het ergste is wel, dat ik er met niemand over kan praten. Tegen mijn vrouw zeg ik ook niks. Ze vraagt wel eens wat, maar ik kan niets anders zeggen dan: hoe minder je weet, hoe minder je kunt vertellen. In stilte vier ik het succes, maar tegelijk verga ik van de angst, want: morgen moet ik terug".

"Alles gaat goed, die eerste dagen, maar het blijft een kwelling. De SD moet al snel tot de conclusie zijn gekomen, dat beide kraken samenhangen en dat informatie-van-binnen uit de deuren heeft geopend. Ik ben een van de weinige figuren, die én in de Koepel én in het Huis komen".

Enkele weken later word ik bij Bakker geroepen. Daar zitten ook twee SD-ers. Een van hen, Enkelstroth gaat me doorzagen. „Waar ben je die en die dag geweest?"

"Mijn God, ze weten het", schiet door me heen, als ik bedenkt dat ik juist op die dag samen met Bob op een bankje in Sonsbeek heb gezeten.

We bekeken een foto van het Huis van Bewaring, die genomen was vanaf de toren van de Walburgkerk. Ik zeg dat ik die dag naar mijn zoonje

Kruistocht voor de vrijheid

tussen verscherpt en de weg lijkt afgesloten. Je komt er gewoon niet in."

"Bij de tweede of derde poging is ook nog geschoten. Op kousevoeten vluchten de KP-ers midden in de spertijd door Arnhem. Achter Velp krijgen ze een leuke hand. Ze overnachten op een landgoed en worden de volgende morgen angesproken door een Duitser. Weer wordt er geschoten. De Duitser blijft dood achter. Als de jongens enkele dagen opnieuw naar Arnhem gaan voor weer een poging, komen ze net de begravingstoet tegen. Ze gaan mee na het graf en horen Rauter zeggen: „De schuldigen zullen zwaar worden gestraft, grote vriend, die zoveel voor Führer, Volk en Vaderland hebt gedaan".

IN SLOP

"De zaak zit volledig in het sloop en de kans, dat Zwarts wel moet gaan praten neemt met het uur toe. Maar ik word ik bij de directeur van het Huis van Bewaring, Bakker geroepen voor een bespreking. Ik zie dat hij de sleutels van de verbinding

dat hij er geen donder van weet". Ik draai me om en kijk de man aan. Hij reageert verbijert. „Verrek, ben jij het Joop. Het was een man uit het verzet".

"Eens per jaar op 11 mei stuur ik een bericht aan Frits de Zwerver, met elke keer dezelfde tekst: „Siste Viator", „sta stil, wandelaar". Dit staat op het gedenksteen in Sonarpe, wo, waar de schieten op het kroonprinselijk naar de eerste woelhuus toe indauiden."

"In de Bijbel staat het verhaal van de tien melafaten, die gerozen werden. Slechts één keerde terug om te bestanken".

"Wij hebben 54 mensen het leven geres. Slechts één, Zwarts, de man om wie de overval op touw werd gezet, keerde terug. Om te bedanken".

FRANS VAN MIERLO

Bob Scheepstra was altijd gewapend met twee pistolen en twee handgranaten.

Toen hij de overval leidde had hij ook een fototoestel bij zich. Daarmee maakte hij twee opnamen. Technisch niet best, maar wel historisch. Op deze foto springt Johannes ter Horst, die als dominieus Rademaker bij de directeur binnen-drong, op zijn fiets. Rechts het laatste groepje bezittingen, waaronder een Belgisch joods meisje van 13 jaar.

IN PANIEK

Tot zover het wonderbaarlijk goed verlopen eerste bedrijf, dat achteraf slechts een aanloop blijkt te zijn geweest tot nog een veel grotere kraak: die van het Huis van Bewaring aan het Walburgplein, precies een maand later.

„Nico Boven, naar wie in Oosterbeek nu een weg is genoemd, komt nauwelijks twee weken na die 11e mei bij me. In opperste paniek. „Ze hebben het Hemeidald uitgekamd en alles gevonden. De Opel, waarvan de verf nog nat was, alle bonkaarten en persoonsbewijzen. En ze hebben Zwarts meegenomen naar het Huis van Bewaring”.

„Ik ga de volgende dag op onderzoek uit. Zwarts ligt met handen en voeten geketend aan een ijzeren bed. Hij zegt: „Joop, ik heb ongelooflijk op m'n donder gehad. Ik weet niet of ik het nog een tweede keer uithou”.

„Ik weet nu nog, dat hij gelijk had. Van het begin af heb ik de moffen bezig gezien. Eerst in het Oranje-hotel in Scheveningen, daarna in Arnhem. En ik weet wat het zeggen wil als je nieren kapot geslagen zijn, of als een man letterlijk als rauwe biefstuk van een verhoor terug komt. Er wordt dan gesproken van: hij heeft doorgeslagen. Anderen gaan nog verder: hij heeft de zaak verraden. Man, je moet van een bovennatuurlijke samenstelling geweest zijn, als je onder die folteringen je bek kon houden”.

„Ik neem direct contact op met Bob Scheepstra. Die reageert: „Dan moet je eruit”. Maar hoe? Drie pogingen om met een ladder over de muur te komen mislukken. De bewaking is in-

dingsdeur van zijn woning met de cellengang in een soort kastje aan de muur hangt. Dat is het natuurlijk, flitst het door me heen. We moeten het op klaarlichte dag proberen, door de woning van de directeur heen.

Scheepstra organiseert de hele zaak.

Met acht man worden op die zondagmorgen 11 juni 54 politieke gevangenen bevrijd uit het Arnhemse Huis van Bewaring. Ze krijgen allemaal een enveloppe met een persoonsbewijs en een tientje. Op de enveloppe staan de vertrektijden der treinen.

Bevrijde Arnhemmers leiden de anderen in groepjes van twee en drie naar het station. Als de SD met gierende banden en piepende remmen het Walburgplein opscheurt, is iedereen al weg.”

„Ik heb zelf niet meegedaan aan de overval. Want voorop stond dat ik weer terug zou moeten. De volgende dag gewoon om te werken. Thuis is het niet uit te houden. Voortdurend zijn je gedachten bij de zeven mannen en die ene vrouw, die op ditzelfde moment bezig zijn met de job, waarbij voor allemaal het leven op het spel staat. Ik ken het tijdschema, weet dat ze nu al in de verbindingssluis zouden moeten zijn. Maar zijn ze ook zover gekomen?”

„Van mijn huis aan de Cattepoelseweg ben ik naar het Velperplein gegaan.

Daar loop ik letterlijk met mijn ziel onder de arm en met lood in de schoenen. Het is dezelfde plaats waar volgens Greshoff flaneerden „de dominee, de dokter, de notaris, en het klerkje dat vandaag wat vroeger klaar is”. Maar ik durf de andere

ben geweest, die in het Academisch Ziekenhuis in Utrecht ligt. Hij knikt.

Maar overtuigd heb ik hem niet. „U mag Arnhem niet verlaten en moet u ter beschikking van de SD houden”. „Hiermee hing voor mij de stormvlag in de top van de mast. Ik ga naar huis, neem mijn vrouw en twee kinderen mee en vlucht naar Den Haag.

Daar duik ik onder. We zijn alles kwijt. Maar ik heb het geluk gehad er doorheen te komen”.

„Na de oorlog kom ik Enkelstroth tegen in het Oranjehotel. Ik vraag hem: „Je had me toen toch in de klem. Waarom heb je me toen niet gehouden?” Hij zegt: „Ja, dat is zo.

Maar ik vond het zo zielig van je zoonje. Daarom ook heb ik je zoon nooit als chantage willen gebruiken”.

„Een soortgelijk verhaal kende ik ook van Enkelstroth met een onderwijzer in de Betuwe. Toen hij in hoger beroep ging van het vonnis in Den Haag — levenslang — ben ik gebeld door zijn advocaat: „U zou nog wel wat goeds van hem kunnen vertellen, beweert Enkelstroth. En bent u bereid dat voor de rechtbank te doen?”

„Ik ben naar Den Bosch gegaan en heb daar mijn ervaringen voor de rechtbank verteld. Achter mij zat de publieke tribune vol met mensen, die wel andere dingen van hem ondervonden hadden en om wraak schreeuwden.

Toen ik mijn verhaal bijna verteld had, viel een man me in de rede: „Meneer de president, laat de getuige maar eens iets vertellen over die overval in Arnhem, want ik geloof